

Een herdenkings- en reclamepijp van de firma A.B. van der Reep v/h C.A. Franchimon, tabaksfabrikant te Leiden

Bert van der Lingen (bertvanderlingen@tabakspijp.nl)

Leidens Ontzet pijpen

Langs de Nieuwkoopse Plassen, direct ten westen van het Meijepad, bevond zich tot 2011 camping De Roerdomp. Op het terrein van de camping werd van 1929 tot 1959 huis- en straatvuil uit Leiden en Wassenaar gestort. Tijdens het bouwrijp maken van het perceel zijn een groot aantal vondsten van aardewerk en glas uit 1880-1940 gedaan. Tussen het gevonden rookgerei bevinden zich een aantal pijpen die het ontzet van Leiden op 3 oktober herdenken en reclamepijpen met hetzelfde onderwerp.¹ Er zijn twee verschillende Leidens Ontzet pijpen gevonden. Beiden hebben een doetel model tabaksketel, een rechte steel en een knoop mondstuk.

Afb. 1. Leiden Ontzet. Gouda, P. Goedewaagen & Zoon, 1900-1920. (Coll. Bert van der Lingen).

Het eerste type is de veel voorkomende pijp met links op de ketel in reliëf het

borstbeeld van burgemeester Van der Werf met de tekst P.A. V.D. WERF en rechts op de ketel het wapen van Leiden aan een lint binnen een ovaal van blaadjes. Op de steelzijde staat LEIDEN ONTZET 3 OCTOBER 1574 en rond de ketelrand slingeren bladertakken. Op de steel is de firmanaam GOEDEWAAGEN GOUDA gestempeld. Deze pijpen, met een oorspronkelijke lengte van 135mm en een hoogte van 48mm, zijn in de

¹ De kleipijpen zijn gevonden door Inze du Bois, Nieuwkoop.

jaren 1900-1940 door de Firma P. Goedewaagen & Zoon (1880-1919) en de NV Koninklijke Goedewaagen (1919-1972) vervaardigd.² (Afb. 1)

Afb. 2. Detail van 3 oktoberpijp. Gouda, Van der Want[?], 1911-1939. (Coll. Inze du Bois)

Het tweede type is minder bekend en is zowel een Leidens Ontzet pijp als reclamepijp. Op deze pijp staat links op de ketel dezelfde persoon met de tekst BURGEMEESTER VAN DER WERFF en rechts een gekroond wapen van Leiden met LEIDEN'S ONTSET 3 OCTOBER 1574. Op de steel links staat de firmanaam A.B. VAN DER REEP V/H FRANCHIMON en rechts het adres HAARLEMMERSTRAAT 204. (Afb. 2) De lengte van deze pijp bedroeg 165mm en de hoogte 48mm. De decoratie is ongetwijfeld gebaseerd op het bekende product van Goedewaagen. De pijpen zijn in de jaren 1911-1942 in opdracht van de Leidse tabaksfabrikant A.B. van der Reep v/h Franchimon door de Goudse pijpenfabrikant P.J. van der Want Azn. / Zenith vervaardigd.

Bijna vijftig jaar later worden deze pijpen voor een korte periode opnieuw in productie genomen. Hiervan zijn verschillende complete exemplaren bewaard gebleven. In het Pijpenkabinet te Amsterdam bevindt zich een pijp met een grijsblauw steel etiket waarop de firmanaam P.J. VAN DER WANT AZN., ZENITH-PIJP, GOUDA, HOLLAND. Deze pijpen komen uit de Van

² Duco 1978, p.35, vormnummer 264-1.,

der Want / Zenith fabriek in Waddinxveen (1984-1988)³ waar ze in de oude persvorm gemaakt zullen zijn.

Hieronder volgt een korte geschiedenis van C.A. Franchimon, zijn opvolger B.A. van der Reep en de herdenkings- en reclamepijpen die hij in Gouda liet maken.

Tabakshandel en slijterij C.A. Franchimon

Corneille Adrien Franchimon werd op 20 oktober 1825 te Leiden geboren als kind van Jean Franchimon en Alida Looijen. Jean was grossier in sterke dranken in de Haarlemmerstraat.⁴ Corneille Adrien volgde zijn vader op in het bedrijf waar inmiddels ook tabak werd verkocht. Hij trouwde op 16 juni 1852 met Ada Margaretha Maria Verbrugge.⁵ Corneille Adrien overleed op 15 april 1879 op 53 jarige leeftijd. Zijn gelijknamige zoon (geboren Leiden 25-09-1859) nam de winkel in de Haarlemmerstraat 204 over.⁶ Corneille Adrien Franchimon junior, Winkelier in tabak, sigaren, wijnen en gedistilleerd is altijd ongehuwd gebleven. Hij overleed op 28 juni 1909 evenals zijn vader op jonge leeftijd.⁷

Overname door A.B. van der Reep

Op 2 mei 1911 arriveerde Abraham Bruno van der Reep in Leiden en nam de zaak met woonhuis van Franchimon aan de Haarlemmerstraat 204 over. Van der Reep werd op 25 februari 1886 in Den Haag geboren als zoon van Floris Abraham van der Reep en Dina Dudink. Na het overlijden van zijn vader woonde hij bij zijn moeder in Zoeterwoude. Nog geen maand na de overname werd hij door de kantonrechter veroordeeld wegens overtreding van de Drankwet. Hij moest 5 gulden boete betalen of 2 dagen in hechtenis.⁸ Mogelijk had hij nog niet de juiste vergunningen voor de slijterij. De Firma A.B. van der Reep v/h C.A. Franchimon handelde namelijk niet alleen in tabak maar, net als zijn voorgangers, ook in gedistilleerd, likeuren en wijnen.⁹ (Afb. 3) De drankenhandel bevond zich op nr. 204 en de

³ Pijpenkabinet Amsterdam, collectienr. PK 08.851.

⁴ Regionaal Archief Leiden (RAL), archiefnr. 516, inv.nr. 4686, aktenr. 1018.

⁵ RAL, Archiefnr. 516, inv.nr. 4843, aktenr. 151.

⁶ RAL, Bevolkingsregister Leiden 1890-1924. Archiefnr. 516, inv.nr. 1312, folio 3258.

⁷ Leidsch Dagblad, 30-06-1909; p.4 en 16-07-1909; p.4.

⁸ Leidsch Dagblad, 12-06-1911; p.2.

⁹ Leidsche Courant, 08-11-1916; p. 2.

tabakskerverij, tabak- en sigarenhandel op nr. 204a. Tijdens de Leidse winkelweek van 1920 worden de twee etalages van Franchimon (A.B. van der Reep) kort beschreven. In de ene etalage stond een grote voorraad advocaat en de andere was *'op sierlijke wijze met tabak gerangschikt, waartusschen electrisch licht een aardig effect maakt'*.¹⁰ Op 23 mei 1917 trouwde de 31-jarige Van der Reep met Dina Cornelia van Sonderen, dochter van een Leidse notarisklerk.¹¹ Uit dit huwelijk zijn twee kinderen bekend; Abraham Florentius Maria (22-11-1918) en Lodewijk Johannes Maria Antonius (21-04-1923).¹²

Afb. 3. *Leidsche Courant*, 08-11-1916.

Door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog steeg de prijs van de ruwe tabak. Begin 1915 lieten Leidse tabaksfabrikanten hun klanten weten genoodzaakt te zijn de prijzen van rook- en pruimtabak per 1 maart 1915 met 5 cent per pond te verhogen.¹³ Op 15 juli 1916 werd deze tabak nog eens met 10 cent per pond¹⁴ verhoogd en per 1 maart 1918 gingen de prijzen zelfs met 50 cent per pond omhoog.¹⁵

In 1916 liet Van der Reep de eerste advertentie plaatsen waarin hij personeel zocht: *'Een nette jongen, leeftijd 14-16 jaar, die wenscht opgeleid te worden in het Tabaksvak. Aanmelden 's avonds tusschen 8-9 uur'* in de Haarlemmerstraat 204 bij de Firma C.A. Franchimon.¹⁶ Halverwege 1919

¹⁰ Leidsch Dagblad, 01-10-1920.

¹¹ RAL, Burgerlijke stand Leiden. Huwelijken 1917, folio 93, aktenr. 183, 23-05-1917.

¹² RAL, Bevolkingsregister Leiden 1890-1924. Archiefnr. 516, inv.nr. 1312, folio 3258.

¹³ Leidsch Dagblad, 27-02-1915; p.12. De mededeling is ondertekend door de firma's G. Wilhelmy Damste, C.A. Franchimon, Wed. F.J. Hoelen, D.F. Maijer, A.B. Stijger, A. Somerwil Azn., Wed. Cornelis J. Vister, A.H.J. Wijtenburg en J.G. Wolff.

¹⁴ Leidsche Courant, 14-07-1916; p. 4.

¹⁵ Leidsche Dagblad, 01-03-1918; p.6. De ondertekenaars hiervan zijn de firma's A.B. Stijger, A. Somerwil Az., A.H.J. Wijtenburg en de A.B. van der Reep v/h C.A. Franchimon.

¹⁶ Leidsch Dagblad, 10-01-1916; p. 4.

was er behoefte aan een nette jongen voor loop- en winkelwerk, die na gebleken geschiktheid interesse had om in het vak opgeleid te worden.¹⁷ Een paar weken later zocht hij jongens om tabak te sorteren.¹⁸ Kennelijk was Van der Reep de zaak aan het uitbreiden. Eind 1919 diende hij bij Burgemeester en Wethouders van Leiden een verzoek in tot het oprichten van een tabaksfabriek in zijn pand aan de Haarlemmerstraat 204. Van der Reep wilde daar een elektromotor van 2 p.k. plaatsen voor het aandrijven van een roterende trommel voor het drogen van tabak en een kerfmachine.¹⁹ Op 22 januari 1920 kreeg hij een voorwaardelijke vergunning.²⁰

In de jaren 1916-1919 vinden we de firmanaam in een "Adreslijst voor handel en industrie voor Leiden en Omgeving" in de Leidsche Courant.²¹ De eerste advertentie waarin hij zijn eigen tabak aanbood verscheen in april 1919. In die maand gaf hij tijdelijk 50 cent korting bij afname van 1 pond tabak, 20 cent bij afname van ½ pond en 5 cent korting bij afname van 1 ons tabak.²² In de tweede advertentie van september bood Van der Reep de geurigste shag en krul, de fijnste Portorico, de smakelijkste pruimtabak en de beste sigaren aan.²³ In 1922 plaatste hij de eerste advertenties met slagzinnen en rijmpjes die in deze periode werden gewaardeerd door het rokend publiek, zoals: *"Rookeren! is een man zijn leuze, Tabak en Sigaren naar zijn keuze. Ieder kenner vraagt om strijd: FRANCHIMON's prima kwaliteit"*.²⁴ Ook verscheen in 1922 de eerste advertentie waarin pijpen werden aangeboden.²⁵

Het kopen van tabak had volgens de advertenties van Van der Reep vooral met vertrouwen, kwaliteit en gezondheid te maken: *"Tabak is een vertrouwdsartikel bij uitnemendheid. Wat schijnbaar goedkoop is, blijkt dikwijls toch duur te zijn. Koopt daarom in onze vertrouwde gunstig*

¹⁷ Leidsche Courant, 03-07-1919; p. 4/4.

¹⁸ Leidsche Courant, 30-07-1919; p. 5.

¹⁹ Leidsch Dagblad, 04-12-1919; p. 1.

²⁰ Leidsch Dagblad, 26-01-1920.

²¹ Leidsche Courant, 14-04-1917; p.2.

²² Leidsche Courant, 26-04-1919; p.8.

²³ Leidsche Courant, 19-09-1919; p.4.

²⁴ Leidsche Courant, 07-04-1922; p.5.

²⁵ Leidsche Courant, 24-11-1922; p.9.

bekende zaak. Elke trek verheugt,”²⁶ *“Gezond blijven en toch rooken als u maar altijd iets goeds rookt! Vertrouwd adres voor beste en goedkope tabak, sigaren, enz. is Franchimon”*²⁷ en *“Gezondheid is meer waard dan geld. Rookt daarom uitsluitend tabak en sigaren van beste kwaliteit en toch goedkoop”*.²⁸ Franchimon verkocht een ruime sortering tabak, zoals shag, gele krul, reukshag, Portorico, zwarte shag, fijne en grove snee, pruimtabak en alle bekende merken sigaren.²⁹ Slechts in enkele advertenties werden tabaksprijzen genoemd. In 1926 betaalde de consument voor rooktabak vanaf 35 cent per 250 gram, voor pruimtabak vanaf 50 cent per 250 gram, voor Portorico vanaf 14 cent per 50 gram en voor sigaretten-shag vanaf 14 cent per 50 gram.³⁰ In 1933 kostte de echte Virginia pruimtabak 14 cent per 50 gram bij Van der Reep.³¹

Verkoop van tabakspijpen

Hoewel Van der Reep al vanaf het begin tabakspijpen in het assortiment zal hebben gehad maakte hij hier nauwelijks reclame voor. Ook bij andere winkeliers vinden we weinig tabakspijpen in advertenties. Joh.s Dekker's Pijpenbazar in de Haarlemmerstraat 232 is de enige die regelmatig met pijpen adverteerde. Deze gespecialiseerde winkel verkocht in 1911 nieuwe doorrokers die niet barsten en zonder gaatjes. De gietpijpen werden voor 15, 17 ½ en 22 ½ cent per stuk verkocht.³² In april 1912 liet Dekker weten dat het barsten van doorrokers voornamelijk door de oude producten kwam, maar dat er sinds kort een nieuw fabricaat in de handel is gekomen dat zeer weinig aan dat euvel zou lijden. Hij had hier zoveel vertrouwen in dat hij voor elke doorroker die toch barstjes vertoonde een gratis nieuwe pijp gaf.³³ Dat deze problemen een aantal jaren later nog niet bij alle fabrikanten waren opgelost, blijkt als de Goudse firma Van der Want en Barras in 1914, vanwege scheurtjes in hun gietpijpen, een recept voor gietklei bij Willem Sibbes in de Alphenfabriek ERKA halen.³⁴ Het barsten en

²⁶ Leidsch Dagblad, 27-08-1926; p.7.

²⁷ Leidsche Courant, 30-08-1933; p.8.

²⁸ Leidsch Dagblad, 20-09-1933; p.12.

²⁹ Nieuwe Leidsche Courant, 17-10-1934; p.4.

³⁰ Leidsch Dagblad, 27-08-1926; p. 7.

³¹ Nieuwe Leidsche Courant, 15-03-1933; p. 4.

³² Leidsch Dagblad 26-09-1911

³³ Leidsch Dagblad, 20-04-1912, p.14.

³⁴ Van der Lingen 2011, p. 60.

scheuren was vanaf het begin een probleem. Al in januari 1900 liet sigarenmagazijn W.G. van Wijk in Alphen weten nieuwe doorrokers van HOLLANDIA te verkopen die niet scheuren en niet barsten, voor prijzen van 15, 20 en 25 cent per stuk.³⁵ Doorroker gietpijpen waren toen nog maar een paar jaar in productie.

Op de Apothekersdijk in Leiden was de groothandel van J.P. de la Rie gevestigd die regelmatig met pijpen adverteerden. In 1915 verkocht hij doorrokers, mobilisatiepijpen en plateelpijpen. Doorrokers zonder lichtbeeld verkocht hij voor 10 cent aan winkeliers, met lichtbeeld voor 12,5 cent en met gekleurd lichtbeeld voor 15 cent.³⁶

Van de firma Van der Reep verscheen pas in 1922 de eerste advertentie voor pijpen. Hierin werd een "Groote keuze pijpen tegen spotprijzen"³⁷ aangeboden en in 1927 "Pijpen voor iedere beurs".³⁸ In dat jaar had de firma ook nog schildpad- en krokodilpijpen in de aanbieding voor 30 cent tot f 1,50.³⁹ Eind november 1927 werd begonnen met de verkoop van St. Nicolaas cadeaus, waaronder "witbandpijpen vanaf 35 cent, doorrookers, 25, 40, 60 cent enz., houten Pijpen 35, 60 cent enz., caluné-pijpen in etui vanaf f 3,00 en houten pijpen met barnstenen roer".⁴⁰

Afb. 4. Leidsch Dagblad, 21-09-1923.

³⁵ De Rijnbode, 07-01-1900, p.3.

³⁶ Leidsche Courant, 20-04-1915 en 26-05-1915.

³⁷ Leidsche Courant, 24-11-1922; p. 9.

³⁸ Nieuwe Leidsche Courant, 24-06-1927; p.8.

³⁹ Nieuwe Leidsche Courant, 15-07-1927; p.8.

⁴⁰ Leidsche Courant, 29-11-1927; p.8.

Leidens Ontzet of 3 oktober-pijpen

Waar wel veel reclame voor werd gemaakt zijn de pijpen die Leidens Ontzet herdenken. Van der Reep noemde ze “3 October-pijpen” en zijn collega H. Zirkzee “3 oktober Hutspot-pijpen”. Van der Reep gaf ze cadeau bij 100 gram rooktabak. Daarnaast waren ze voor de feestvierders ook in de winkel te koop. De prijs wordt niet genoemd. Dit waren de pijpen met zijn firmanaam die hij in Gouda bij Van der Want liet vervaardigen. Vanwege de opdruk van zijn firmanaam deden ze tevens dienst als reclamepijp. De vroegste advertentie van zijn “3 October-pijpen” dateert van 1923 en de laatste uit 1937.⁴¹ De advertenties werden 1 tot 3 weken voor het 3 oktoberfeest in de krant geplaatst en stonden veelal op rijm: *“Al wie Leidensch bloed in d’aderen heeft, Komt op dien dag naar Leiden. En elk doet om strijd z’n best, Zijn gasten te verblijden. Legt 3 Octoberpijpen klaar. En tabak d’allerbeste! Rookt met Uw vrienden eerst’n pijp, Op’t feest in Leidens veste”*.⁴² Regelmatig terugkerend zijn de advertenties met de tekst *“Franchimon geeft 3 October-Pijpen Cadeau !!*

Tabaksfabrikant en winkelier Van der Reep liet zijn eigen Leidens Ontzet pijpen maken en was daarmee een uitzondering. Andere winkeliers verkochten ook herdenkingspijpen maar dit waren meestal de eerder besproken pijpen uit de fabriek van Goedewaagen. Ook de Leidse tabaksfabrikant en winkelier H. Zirkzee van de Nieuwe Rijn 63 had mogelijk zijn eigen reclame- en herdenkingspijpen. Dit waren echter gietpijpen en niet de traditionele geperste pijpen. In een advertentie van september 1924 worden door hem de volgende plateelpijpen aangeboden: *“3 October Hutspot Tabakspijpen, doorrokers op pootjes”* voor 50 cent, *“3 October Hutspot Tabakspijpen, doorrokers zonder pootjes met de Stadssleutels”* voor 45 cent en *“Beschilderde 3 October Tabakspijpen met v.d Werf -v.d. Does- met de Academie en met den Oranjeboom en diverse teksten er op”* voor 15 cent.⁴³ Ook J.E. Zirkzee op de Nieuwe Rijn 6 tegenover de Maarsmanssteeg had een paar jaar later *“zeer mooi beschilderde Hutspot tabakspijpen”* in zijn winkel. Hij verkocht zijn plateel doorrokers voor 60 cent per stuk.⁴⁴ De pijpen die H. Zirkzee in 1924 verkocht waren waarschijnlijk speciaal gemaakt vanwege de 350-ste viering van Leidens Ontzet. In dat jaar werd door Koningin Wilhelmina een monument onthuld waarop onder meer Prins Willem van Oranje en legeraanvoerder Jan van der Does.

⁴¹ Leidsch Dagblad, 21-09-1923; p.11 en 29-09-1937; p.12.

⁴² Nieuwe Leidsche Courant, 24-09-1926.

⁴³ Leidsch Dagblad, 18-09-1924.

⁴⁴ Leidsch Dagblad, 02-10-1929; p.11.

Gratis “3 oktober-pijp” bij aankoop tabak

De Leidens Ontzet pijpen werden door Van der Reep cadeau gedaan bij 100 gram tabak. Hij zal dit allen in de maand voor het herdenkingsfeest hebben gedaan. De rest van het jaar kregen de klanten een andere pijp of sigaar cadeau. In 1908 verscheen een advertentie waaruit kan worden opgemaakt dat het de gewoonte was een pijp cadeau te doen bij de aankoop van tabak. In dat jaar verklaarden acht grote tabakswinkeliers uit Leiden, waaronder Van der Reep, dat het “*door de voortdurende stijging der grondstoffen niet meer mogelijk is op minder dan ½ pond Tabak een Pijp of een Sigaar toe te geven*”.⁴⁵ De gewoonte om een gratis pijp te geven bij de aankoop van tabak zien we in advertenties in landelijke en regionale weekbladen teruggaan tot de laatste decennia van de negentiende eeuw maar mogelijk was het een al veel oudere gewoonte.

De Leidse tabakswinkelier H. Zirkzee gaf in 1924 bij aankoop van een pakje 250 grams tabak van 25, 30, 35, 40, 45, 50 of 60 cent en inlevering van 5 lege 250 grams tabakszakken met zijn firmanaam een gratis “*steenen doorrooker met of zonder lichtbeeld*”.⁴⁶ en vanaf september 1924, in het jubileumjaar, kregen zijn klanten bij aankoop van 5 pakjes van 250 gram vanaf 25 cent en bij inlevering van 5 lege tabakszakken met firmanaam een beschilderde 3 Oktoberpijp.⁴⁷ Ook de Leidse tabaksfabrikant en winkelier A. Somerwil Azn van de Hoogewoerd 24 geeft iedere koper van 1 ons Somerwil's tabak een originele 3 October-pijp cadeau. Somerwil adverteerde hier alleen tijdens het 3 oktober feest mee. Mogelijk gaf hij de door Goedewaagen gemaakte pijpen.⁴⁸ De gratis herdenkingspijpen werden alleen in september en begin oktober aangeboden, zoals bij Zirkzee die dit duidelijk in zijn advertenties opnam: “*Op elk half pond tabak ontvangt men een steenen tabakspijp cadeau tot en met 3 Oct. 1923*”.⁴⁹

3 oktober pijpen en de Algemene Nederlandse Invalidenbond, 1954

Nog in 1954 werden, op initiatief van de Algemene Nederlandse Invalidenbond afdeling Leiden, een groot aantal 3 oktober pijpen gemaakt

⁴⁵ Leidsch Dagblad, 24-12-1908; p. 11. Ondertekend door de firma's D.F. Mayer, G. Wilhelmy Damsté, F.G.C. Bursch, G.J. Strijbos, A. Somerwil Az., Firma A.J. Wijtenburg, C.A. Franchimon en Wed. G.J. Vister.

⁴⁶ Leidsch Dagblad, 11-06-1924.

⁴⁷ Leidsch Dagblad, 18-09-1924.

⁴⁸ Leidsch Dagblad, 24-09-1927; p.16 en 30-09-1929, p.4.

⁴⁹ Leidsch Dagblad, 28-09-1923, p.10.

“versierd met het embleem van de gemeente Leiden uit 1574, de sleutels met leeuw”. De pijpen worden tijdens het 3 oktober feest verkocht en de opbrengst voor revalidatiewerk gebruikt. Een deel van de cadeaus werd gesponsord. Alle mannelijke invaliden van Leiden die zich op de Breestraat hadden verzameld kregen een gratis pijp, een pakje Niemeyer tabak en een doosje lucifers van de firma Mignot & De Block uit Breda aangeboden. De actie werd door de invalidenbond gehouden als dank voor de medewerking die zij kregen om de minder-validen van de stad de feestelijke optocht te kunnen laten bekijken.⁵⁰ De pijpenverkoop leverde 124 gulden op en het was de bedoeling dit jaarlijks te herhalen. Met medewerking van de burgemeester werd in 1955 het nieuwe wapen van Leiden aangebracht.⁵¹

Het einde van de firma A.B. van der Reep v/h Franchimon

Tabaksfabrikant Van der Reep overleed op 13 juli 1939 te Leiden.⁵² Zijn weduwe Dina Cornelia van Sonderen nam de zaak over.⁵³ In 1942 verkocht zij de tabakskerverij aan B.G.S. Erftemeyer Jr.⁵⁴ maar hield zelf de tabakswinkel. In 1948 werd de winkel gemoderniseerd en heropend als sigarenmagazijn A.B. v.d. Reep v/h Fa. Franchimon.⁵⁵ Vanaf dat jaar werden geen tabaksadvertenties meer geplaatst. In september 1953 verkocht de weduwe het bedrijf aan wijnhandelaar Coster die al twee winkels in Leiden had.⁵⁶ Korte tijd later openden zij in het voormalige pand van Van der Reep in de Haarlemmerstraat 204 hun derde wijnhandel. Het winkelinterieur van Franchimon werd gerestaureerd, waarbij de oudhollandse stijl bewaard bleef.⁵⁷ Ook dit familiebedrijf kent al een lang bestaan. Inmiddels is hier Slijterij Monique Coster gevestigd.

Gebruikte literatuur: Duco, Don (1978), *Inventaris van het archief van de fabriek van de firma Goedewaagen te Nieuw-Buinen en lijst van pijpvormen in het bezit van de firma*. Amsterdam.Lingen, Bert van der (2011), ‘Erka en Neerlandia. Pijpen- en plateelfabricage als nevenactiviteit van grossiers in rookartikelen’ in *Jaarboek 2011 van de Stichting Nederlandse Tabakshistorie*, p.53-66.

⁵⁰ Nieuwe Leidsche Courant, 01-10-1954, p.3.

⁵¹ Leidsch Dagblad, 04-10-1954.

⁵² RAL, Burgerlijke stand Leiden. Overlijden 1939, archiefnr. 1005, inv. nr. 127, aktenr. 614.

⁵³ Leidsche Courant 20-07-1939, p.2.

⁵⁴ Leidsche Courant, 26-05-1942; p.3.

⁵⁵ Leidsche Courant, 04-11-1948; p.4.

⁵⁶ Mededeling Monique Coster, Leiden (email 12-09-2012).

⁵⁷ Leidsche Courant, 22-09-1953; p.4 en 25-09-1953, p.3.

Ter herinnering aan het ontzet van Leiden heeft de firma P. Goedewaagen & Zoon (1900 - 1920) deze pijp, in met het doetel model, vervaardigd. Zie artikel op pagina 2586.

Bijzonder hielmerk op een barokke pijp. Als maker staat op de hiel vermeld Lichtius uit Gouda. Deze naam is echter als pijpenmaker nog niet teruggevonden in het archief. Meer is hierover te lezen op pagina 2608.

Sigarenpuntknipper uit de fabrieks-inventaris van de Gebroeders Jacobs. Zie artikel op pagina 2611